

YAKUP KADRI'NİN *KİRALIK KONAK* ADLI ROMANINDA ÜÇGEN ARZU

Orhan GÜDEK*

Özet

Bireyin merkezde olduğu bir dünyada arzu ettiği nesnelere gerçekten insanın kendisinin mi seçtiği yoksa bunun bir yanılsama mı olduğu sorusu, Fransız kuramcı Rene Girard'ın roman karakterleri üzerinden temellendirdiği kuramının özünü oluşturur. Girard, 1961'de yayımlanan *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat: Edebi Yapıda Ben ve Öteki* adlı eserinde, arzunun kendiliğinden olmayan doğası üzerinde durur. Bu makalenin amacı Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kıralık Konak* adlı romanını Girard'ın söz konusu eseri çerçevesinde ve "üçgen arzu" kuramı ışığında analiz etmektir. Bu itibarla çalışmada romandaki karakterlerin davranışlarını yönlendiren "dolayımlayıcı" kavramı üzerinde durularak, onların arzu, istek ve amaçları arasındaki mimetik yapı çözümlenmeye çalışılmış ve *Kıralık Konak*'ın, üçgen arzuyu kurcalayan bu özelliğiyle, "romansal hakikat" kategorisine giren bir eser olduğu tezi savunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kıralık Konak*, Rene Girard, *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat*, Üçgen Arzu, Mimetik Arzu, Roman.

TRIANGLE DESIRE IN YAKUP KADRI'S KİRALIK KONAK NOVEL

Abstract

The question of whether the person himself or herself chooses the objects he desires in a world where the individual is in the center is the essence of his theory based on the novel characters of the French theorist Rene Girard. Girard focuses on the non-spontaneous nature of desire in his book *Deceit, Desire and The Novel: Self and Other in Literary Structure* published in 1961. The aim of this article is to analyze Yakup Kadri Karaosmanoğlu's novel *Kıralık Konak* in the context of Girard's work and in the light of "triangle desire" theory. In this respect, it was argued that the mimetic structure between their desires, wishes and aims was tried to be solved by focusing on the "mediator" concept which directs the behaviors of the characters in the novel in the study and that the *Kıralık Konak* is a work that falls into the category of "novelistic truth" with this characteristic of triangle desire.

Keywords: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "*Kıralık Konak*", Rene Girard, "*Deceit, Desire and The Novel*", Triangle Desire, Mimetic Desire, Novel.

* Doktorant, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, orhangultenzey@gmail.com

Giriş

İnsan ya bir Tanrı'ya sahiptir ya da bir puta.

Max Scheler

Modernleşmeyle birlikte “birey” ayrıcalıklı bir yer edinmiştir ve bu ayrıcalığın temelinde de bireyin kendi kendisinin belirlediği bir hayat içerisinde onun özgür olduğu zannı vardır. Bireyin merkezde olduğu bir dünyada arzu ettiği nesnelere gerçekten insanın kendisinin mi seçtiği yoksa bunun bir yanılsama mı olduğu sorusu, Fransız kuramcı Rene Girard'ın roman karakterleri üzerinden temellendirdiği kuramının özünü oluşturur.

Girard, 1961'de yayımlanan *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat: Edebi Yapıda Ben ve Öteki*¹ adlı eserinde², arzunun kendiliğinden olmayan doğası üzerinde durur. Buna göre insanın arzuları hiçbir zaman arzulayan öznenin ya da arzulanan nesnenin kaynaklanmaz. Arzular daima üçüncü bir etkenden, yani “öteki”den kaynaklanır. Özne ve nesne arasındaki ilişkiyi başlatan bu üçüncü etkene “arzunun dolayımlayıcısı” denir. Girard'a göre her türlü arzunun kaynağında mutlaka bir dolayımlayıcı (öteki) vardır. Öteki kaynaklı taklitçi doğası sebebiyle arzunun diğer bir adı da “mimetik arzu”dur. Bir özne, bir nesne ve bir dolayımlayıcının oluşturduğu bu modele Girard, “üçgen arzu” adını verir.

Girard'ın tanımladığı üçgenin bir köşesinde özne, diğer köşesinde nesne ve öbüründe dolayımlayıcı vardır. Dolayımlayıcı özneye yakınsa yani öznenin temas alanı içindeyse “içsel dolayımlayıcı”; özneye uzaksa yani öznenin temas alanı dışındaysa “dışsal dolayımlayıcı” adını alır. Fakat burada Girard'ın kastettiği mesafe tek başına fiziksel mesafe değil, daha çok ruhsal mesafedir. Ona göre (2007, s. 23-59) romanlar “romantik” ve “romansal” olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Özne ve nesne arasında düz bir çizgi olduğunu göstermek suretiyle dolayımlayıcıyı gizleyen ve arzunun öznenin ya da nesnenin kaynaklandığını vurgulayan eserler “romantik”; özne ve nesne arasındaki arzu ilişkisinde dolayımlayıcıyı açığa çıkaran eserler ise “romansal”dır. Romansal yapıtlar, arzunun mimetik yapısının bilinçli ya da bilinçsiz olarak bir şekilde deşildiği ve karakterlerin davranışlarının buna göre yönlendirildiği eserlerdir. Romantik yapıtlar ise öznenin nesneyle ve ötekiyle olan ilişkisinin keşfedilemediği ve bu yüzden karakterlerin sürekli bir yanılsama içinde olduğu sahici olmayan eserlerdir.

Kuramını roman kahramanlarının karakterleri ve davranış biçimleri üzerine bina eden Girard, Cervantes, Stendal, Flaubert, Proust ve Dostoyevski'nin yapıtlarını inceleyerek üçgen arzu modelinin bu romancıların yapıtlarında nasıl yer aldığını gösterir. İnsan doğasına ilişkin olarak arzunun taklitçi yönünü kurcalayan ve romanlarında mimetik arzuyu bir şekilde açığa çıkaran bu romancıların eserleri Girard'a göre “romansal hakikatin” örnekleridir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun (1889-1974) *Kıralık Konak*³ adlı eseri de mimetik arzunun açığa çıkarıldığı romansal kategorisine giren yapıtlardandır. Bu çalışmada *Kıralık Konak* romanı Girard'ın kuramından hareketle çözümlenmeye çalışılacak ve romandaki arzu üçgenleri gösterilmek suretiyle arzunun taklitçi doğasının romandaki karşılıkları aranacaktır. Böylelikle *Kıralık Konak* romanının farklı bir okuması yapılarak romanın farklı anlam katmanlarına ulaşılmaya çalışılacaktır.

1 *İncelemede faydalanılan baskı: GİRARD, Rene, “Romantik Yalan ve Romansal Hakikat: Edebi Yapıda Ben ve Öteki”, Çev: Arzu Etensel İldem, Metis Yayınları, İstanbul, 2007, s.254*

2 *Girard, kuramıyla ilgili kavramsal çerçeveyi ve tanımları, kitabın birinci bölümü olan “üçgen arzu” adlı bölümde belirler ve detaylandırır: (s. 23-59)*

3 *İncelemede faydalanılan baskı: KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, “Kıralık Konak”, İletişim Yayınları, 35. Baskı, İstanbul, 2005, 232 s.*

Girard'ın kuramı bugüne değin çeşitli araştırmacılar tarafından edebi eserlerin çözümlenmesi amacıyla kullanılmış, kuramın ışığında eserlerdeki mimetik arzunun taklitçi doğası araştırılmıştır. Konuyla ilgili olarak, *Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarının Rene Girard'ın Üçgen Arzu Modeline Göre İncelenmesi*, *Orhan Pamuk'un Romanlarında Üçgen Arzu ve Girard'ın Roman Kuramı Işığında Bir Oğuz Atay Uyarlaması: Tehlikeli Oyunlar* adlı yüksek lisans tezleri ile birlikte birçok makale çalışması da yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında Yakup Kadri'nin eserleri ile ilgili olanlar da vardır. Yakup Kadri'nin *Sodom ve Gomore* adlı romanını Girard'ın kuramından yola çıkarak inceleyen Emre Aköz'ün, *Dolaylı Aşk* adlı yazısı ile yine Girard'ın kuramından da faydalanılarak kaleme alınmış olan Süha Oğuzertem'in, *Karakter'in Sıfır Derecesi: Sodom ve Gomore'de Aşk, Ahlak ve Millilik* adlı yazıları bunların başlıcalarıdır.⁴

Gerek Yakup Kadri ve eserleri ve gerekse de doğrudan doğruya *Kıralık Konak* romanını ele alan sayısız çalışma vardır. Ancak makalenin hacmi dolayısıyla burada hepsinin bir dökümünü vermek mümkün değildir. Berna Moran'ın *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, adlı eserinin *Kıralık Konak* başlığını taşıyan bölümü ile Niyazi Akı'nın *Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan, Eser, Fikir, Üslup* adlı kapsamlı monografik çalışmasındaki *Kıralık Konak* ile ilgili bölümler, yapılmış olan nitelikli çalışmalardan sadece ikisidir.⁵

Bu çalışmada, daha önceki çalışmalara bir katkı olması bakımından Yakup Kadri'nin *Kıralık Konak* adlı romanının bugüne değin yapılmamış farklı bir okuması yapılmaya çalışılacaktır. Makalede, Girard'ın kuramının ışığında, roman karakterlerinin davranışları üzerinde durularak onların arzu, istek ve amaçları arasındaki mimetik yapı çözümlenmeye çalışılacak ve *Kıralık Konak*'ın, mimetik arzuyu kuralayan özelliğiyle “romansal hakikat” kategorisine giren bir eser olduğu tezi savunulacaktır.

Romansal Bir Örnek Olarak *Kıralık Konak*

Kıralık Konak ilk olarak 1920 yılında İkdam'da tefrika halinde yayımlanmış ardından 1922'de kitap olarak basılmıştır. Romanda, Naim Efendi, kızı ve damadı Servet ile torunları Seniha ve Cemil olmak üzere, Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadarki süreyi kapsayan devrede yetişmiş olan üç kuşağın bir konak etrafında şekillenen ilişkileri ve bu üç kuşak arasındaki çatışmalar anlatılır.

Kıralık Konak, Yakup Kadri için romanları arasında hususi bir yere sahiptir.

“Sağlam kurgusu, kişilerin yetkin bir biçimde işlenişi ve çözümlenmelerinin ölçülülüğü ile *Kıralık Konak* yazarın ve Türk edebiyatının en başarılı yapıtlarından biri kabul edilmiştir. Kendisiyle yapılan bir konuşmada ‘En fazla tercih ettiğim roman hiç okunmamış olan *Kıralık Konak*’tır. Çünkü *Kıralık Konak*, tasvir nokta-i nazarından benim en az kusurlu olan eserimdir” demektedir” (Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, 2010, s. 593-594).

4 Söz konusu çalışmalar için bk: ŞENGÜL, Serap, “Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarının Rene Girard'ın Üçgen Arzu Modeline Göre İncelenmesi”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst, 2017; AHMADOV, Ramil, “Orhan Pamuk'un Romanlarında Üçgen Arzu”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst, 2018; ŞENOCAK, Ahmet Erdem, “Girard'ın Roman Kuramı Işığında Bir Oğuz Atay Uyarlaması: Tehlikeli Oyunlar”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst, 2011; AKÖZ, Emre, “Dolaylı Aşk”, *Değer Dergisi*, Sayı 5, Haziran – Eylül 1988, s.109-120; OĞUZERTEM, Süha, “Karakterin Sıfır Derecesi: Sodom ve Gomore'de Aşk, Ahlak ve Millilik”, *Pasaj Dergisi*, Sayı 6, Kasım 2007, s.79-125.

5 Söz konusu çalışmalar için bk: MORAN, Berna, “Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1”, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, “Kıralık Konak” adlı bölüm, s.136-152; AKI, Niyazi, “Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan, Eser, Fikir, Üslup”, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, 276 s.

Yakup Kadri'nin *Kıralık Konak*'ı en az kusurlu eseri olarak görmesinde, roman kişileri arasındaki ilişkilerin temelinde arzunun mimetik yönünün belirleyici olmasının etkisi vardır. *Kıralık Konak*, Girard'ın "romansal" adıyla kategorize ettiği romanlar arasına girebilecek bir örnektir. Yakup Kadri'nin bu romanı incelendiğinde görülecektir ki yazar insan davranışlarının, arzularının ve amaçlarının arkasında yer alan "öteki"yi sezmiş ve bunu roman karakterlerinde tecessüm ettirmiştir. Bu konu, makalenin sonraki bölümlerinde roman karakterlerinin davranışları analiz edilmeye çalışılırken detaylı olarak ele alınacaktır.

*Arzunun taklitçi doğasını yalnızca
romancılar ortaya koymuşlardır.
Günümüzde bu doğayı algılamak zordur
çünkü en ateşli taklit en güçlü biçimde
inkâr edilendir.*

Rene Girard

***Kıralık Konak*'ta Arzu Üçgenleri**

"Kıralık Konak" romanı birden fazla arzu üçgeni ile doludur. Bu üçgenler kimi zaman iç içe geçmiş, kimi zaman köşeleri yer değiştirmiş, bazen açık, bazense gizli bir biçimde yer alırlar. Romanın henüz daha ilk cümlelerinde Naim Efendi ve ailesi tanıtılırken yapılan ya da yapılmayan işlerdeki "taklitçilik" gözler önüne serilir. Naim Efendilerin her yaz Kanlıca'ya taşınırken bu yaz taşınmamış olmalarında "öteki"nin rolü vurgulanır. Her yıl yapılan bir eylemin bu yıl yapılmıyor olmasında ve bunun giderek yaygınlaşmasında toplumun ve dönemin moda akımlarının gizli telkini açığa vurulur. Böylelikle romandaki karakterlerin "üçgen arzu"nun kurbanı olacakları daha ilk cümlelerden belli edilmiş olur: "*Naim Efendiler bu yaz Kanlıca'ya taşınmadılar. Zamanlar artık eski zamanlar değil, iki sene içinde pek çok adetler değişti. Kışın konaklarda, yazın yalılarda oturan aileler gittikçe azalmaktadır*" (Karaosmanoğlu, 2005, s. 9).

Girard'a göre dolayımlyıcının etkisi kendini gösterir göstermez gerçeklik kavramı yitirilir, sağduyu felce uğrar (2007, s. 25). *Kıralık Konak*'taki karakterlerin de gerçeklik kavramını yitirdikleri, sağduyularının felce uğradığı ve üçgen arzusunun kurbanı oldukları gözlemlenebilir. Bunun en tipik ve açık örneği Naim Efendi'nin kızı Sekine Hanım ve damadı Servet Beydir. Sekine Hanım, romanda; "*tıpkı babası gibi çekingen, içinden titiz, iradesiz, tembel bir kadındı; hususiyile kocasının nüfuzuna ve çocuklarının arzularına son derece uyardı*" (Karaosmanoğlu, 2005, s. 14) cümleleriyle tanıtılır. Sekine Hanımın ne çocuklarına ne de kocasına söz geçirebilen silik bir tip olduğu, kendi arzusu yerine kocasının ve çocuklarının arzularına göre hareket eden bir kişilik olduğu zaten yazar tarafından vurgulanır. Bu noktada asıl dikkat edilmesi gereken arzularının kendi arzuları olduğu yanılıgı içindeki Servet Beydir.

Servet Bey, Müslümanlıktan, Türklükten ve "eski"den kalma her şeyden nefret eden, Avrupa hayranı bir kişidir. Konaktaki eskiden kalma eşyaların hepsini tavan arasına kaldırtarak, evi yeni ve Avrupa'dan gelmiş eşyalarla doldurtmuştur. Üstelik hayali bir Avrupa seyahati için bavulu daima bir kenarda hazır bir şekilde bekler. Servet Bey'in sözü edilen karakteri ve davranışları "üçgen arzu" kavramı ile açıklanabilir. "*Nasılca küçükten beri Fransızca bilmek, bir müddet Galatasaray Mektebinde bulunmak, bir müddet Beyoğlu muhitinde tatlı su Frenkleriyle düşünmek (...)*" (Karaosmanoğlu, 2005, s. 14) biçiminde ifade edilen cümleler, Servet Bey'in taklitçi arzusunun dolayımlyıcılara

işaret eder. Burada üçgen arzunun bir köşesinde Servet Bey (özne), diğer köşesinde arzulanan Avrupa ve Avrupai hayat tarzı (nesne) ve öbür köşesinde onun Galatasaray Mektebi ile Beyoğlu muhitindeki çevresi ve dönemin moda akımları (dolayımlayıcı) yer alır.

Servet Bey, bir “züppe”dir. Girard’a göre (2007, s. 39) “züppe”, kendi yargısına güvenemeyen, yalnızca başkaları tarafından arzulanan nesnelere arzu eden kişidir ve bu yüzden modanın kölesidir. Konağı dönemin modasına göre döşeten, çocuklarını yine moda göre yetiştirmeye çalışan Servet Bey’in bu züppe karakteri, kendiliğinden değil dolayımlayıcılardan kaynaklanır. Züppe bir karakter içinse en güçlü dolayımlayıcı Girard’ın da belirttiği gibi modadır.

Berna Moran da, “Alafranga Züppe’den Alafranga Haine”⁶ adlı yazısında Türk romanında “züppe” tipinin ilk dönem romanlarındaki niteliğinin değiştiğine vurgu yapar ve ilk dönem romanlarından farklı olarak, 1920’lerdeki romanların batı hayranı ve batılılaşmış bir züppe tipini içerdiğini vurgular: “*Peyami Safa ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun 1920’lerde yazdıkları romanlardaki alafranga züppe artık toplumda az rastlanan alay konusu bir adam değil, Batılılaşmış bir zümredir*” (Moran, 1997, s.197). Servet Bey’in züppeliğinin niteliklerinden olan modaya düşkünlüğü onun Batı hayranlığından ileri gelmektedir. Dolayısıyla onun arzularının dolayımlayıcısı “Batı”dır.

Romanın en canlı karakterlerinden biri olan Seniha’nın arzularında da hep bir dolayımlayıcının var olduğu görülür. Seniha’nın evreninde o kadar çok dolayımlayıcı ve arzu üçgeni vardır ki bu durum onu romanın en gerçekçi karakterlerinden biri yapar. Seniha’nın kişiliğini belirleyen en önemli etkenlerden biri okuduğu romanlardır. Onun kişiliğinin okuduğu eserler tarafından nasıl şekillendiği romanda şöyle vurgulanır:

“En ziyade zevk aldığı kitaplar; Gyp’in romanları, yeni tiyatro piyesleri ve Paris’in mizahi gazeteleriydi. Gyp, ona bir ikinci ana, bir ikinci mürebbiye olmuştu. Bu muharririn romanlarındaki serbest tavırlı, yarı oğlan, yarı kadın genç kızlar, üzerlerinde ruhunu biçtiği modellerdir. Denilebilir ki sabahtan akşama kadar her gün bütün meşguliyeti bu genç kız tiplerini hayata tatbik etmekten ibarettir” (Karaosmanoğlu, 2005, s. 17).

Girard’ın “Bovarizm” olarak adlandırdığı bu durum, edebiyatın “dölleme” işlevini vurgulamaktadır. Don Kişot’un arzusunun arkasında, okuduğu şövalye romanlarının bulunması gibi Flaubert’in romanlarında da edebiyat kaynaklı benzer bir arzu olduğunu ifade eden Girard’a göre (2007, s. 25) kahramanın arzularının arkasında hep üçüncü bir kişinin telkini vardır. Girard bunu Gaultier’den yaptığı bir alıntı ile açıklar:

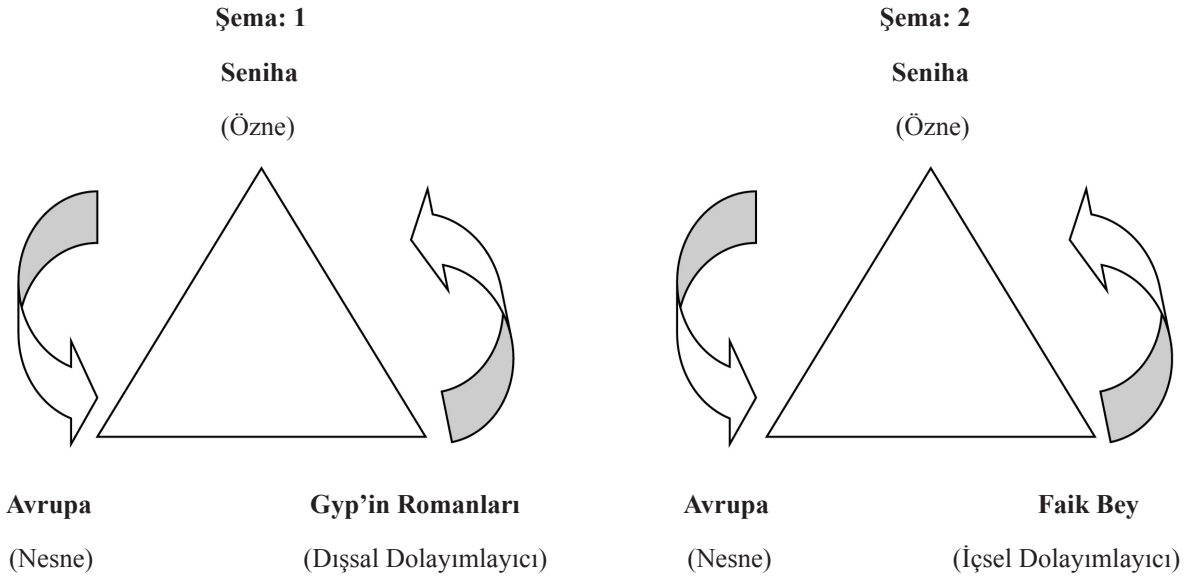
“Gaultier ünlü denemesinde Flaubert’in kişilerinin amaçlarının kendilerini olduklarından farklı kavramak olduğunu, bu yüzden de bu amaca ulaşmak için kendilerine bir ‘örnek’ saptadıklarını ve ‘olmaya kararlı oldukları kişinin mümkün olan her şeyini, dış görünüşünü, hal ve tavırlarını, ses tonunu ve giysilerini taklit ettiklerini’ gözlemler” (Girard, 2007, s. 26).

Dolayısıyla tıpkı Don Kişot ve Emma Bovary’de olduğu gibi Seniha’nın arzularının şekillenmesinde de okuduklarının etkisi gözlemlenebilir. Eserinde *Madame Bovary*’nin tesirini ayrıntılı bir biçimde ortaya koyan Niyazi Aki’ya göre de her iki tip de dıştan gelen tesirlerin kurbanıdır:

6 Söz konusu yazının detayları için bk: MORAN, Berna, “Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1”, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, “Alafranga Züppeden Alafranga Haine” adlı bölüm, s.196-202.

“Emma Bovary ile Seniha arasındaki yakınlıklar gösteriyor ki her ikisi de declassé olmanın ıstırabı içindedir. Yerlerini yadırgayan, buldukları yerden memnun olmayarak başka yerlerin hasretini çeken, saadeti oralarda arayan bu tipler dıştan gelen tesirlerin kurbanıdır. ‘Madame Bovary’nin tesiri Yakup Kadri’nin ‘Kıralık Konak’ını çok aşar; onun bütün şehirli kadın tiplerinde bir parça Emma’yı bulmak mümkündür” (Akı, 2007, s. 167).

Ayrıca Girard’ın içsel ve dışsal dolayımlayıcı ayrımı da Seniha’da karşılığını bulur. Okuduğu romanlardaki örnek aldığı karakterler, hayali birer kahraman olarak Seniha’nın temas alanı içinde olmadıkları için mimetik arzusunun dışsal dolayımlayıcılarıdır. İçsel dolayım ise Faik Bey yer alır. Faik Bey, Seniha’nın hep hayalini kurduğu Avrupa’da bulunmuş, onun arzuladığı hayatı gerçekleştirmiş canlı bir örnektir. Öznenin temas alanı içerisinde olduğu için de içsel dolayımlayıcıdır. Dolayısıyla romanın başlarında, Seniha’nın özne olduğu evrende, onun karakterine ve davranışlarına etki eden iki ayrı üçgen yapıdan söz edilebilir (Şema: 1 ve Şema: 2).⁷

Seniha’nın Avrupa hayalinin dolayımlayıcılarından biri de Madam Kronski’dir. Küçük yaşlardan beri tanımadığı bilmediği uzak yerlerin hasretini çeken Seniha için Madam Kronski, okuduğu romanların yerine geçen bir anlatıcı rolündedir.

“Bu kadın, ona Avrupa’da sürülen yüksek hayatın bazı safahatına dair hikâyeler anlatır ve hayalindeki âleme can verirdi. Zira, Madam Kronski –kendi iddiasına göre- Lehistan’ın en eski ve asil ailelerinden birine mensup bir devlet düşkünü idi. Avrupa’nın muhtelif yerlerindeki şato eğlencelerine, Çar sarayının merasimine, at üstünde sürgün avlarına, Almanya’nın, İsviçre’nin ‘kür’ yerlerindeki palas hayatına, Fransa’nın cenup sahillerindeki gazino safalarına ve nihayet Paris’in salonlarına, bulvarlarına, kahvelerine, tiyatrolarına dair birçok şeyler biliyordu. Seniha bütün bunları dinlerken kendinden geçirdi.” (Karaosmanoğlu, 2005, s. 28-29).

Dolayısıyla Seniha’nın uzak yerlere gitme ve Avrupa’da yaşama arzusunun arkasında birden fazla **dolayımlayıcı** bulunur. Seniha’nın dört bir yandan dolayımlayıcılarla kuşatılmış olması ona bu

⁷ Şemalar için şu makaledeki şekiller model olarak alınmıştır: SOYDAŞ, Hakan, “Ortaçağ Romamı Tristan’la Iseut’de Mimetik Arzu”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7 Sayı: 32, s. 173-184.

isteğini kendi arzusuymuş gibi gösterir. Memleketteki ve konaktaki hayat tarzı gözüne adi, basit ve ihtişamsız bir şekilde görünür. Avrupai yaşam tarzı ve Avrupa'ya gitme arzusu, dolayımlyıcıların kıskırtması ve telkini sebebiyle onda karşı konulamaz bir istek halini alır. Belkıs'ın Avrupa'ya gittiğini duyması ise arzusuna ulaşmak için Seniha'yı harekete geçiren en önemli sebeplerdendir.

Seniha'nın Batı ve Batılı hayat tarzıyla ilgili arzuları öznenen kaynaklı gerçek arzular değildir. Gyp'in romanları, Madam Kronski, Faik Bey ve nihayet Belkıs Hanım yukarıda açıklandığı gibi onun bu arzularının dolayımlyıcılarıdır. Bunlar içerisinde Gyp'in romanları arzuyu dölleyen; Madam Kronski arzuyu taze tutan; Belkıs Hanım ise arzuya ulaşmak için Seniha'yı harekete geçiren özelliğiyle öne çıkmaktadır. Bütün bu dolayımlyıcılar içinde ise Faik Bey'in ayrı ve önemli bir yeri vardır.

Faik Bey ve Seniha arasındaki ilişkide üçgen arzunun açığa çıkardığı birçok durum gözlemlenebilir. Önceleri Seniha'ya ilgisiz görünen Faik Bey daha sonra ona ilgi göstermeye başlar ve aralarında bir aşk doğar. Fakat bu gerçek bir aşk değildir ve metafizik arzunun sağduyuları felce uğrayan karakterleri gerçekten birbirlerine âşık olduklarını zannederler. Bu aşk oyununda metafizik arzunun sonuçları rahatlıkla izlenebilir. Servet Bey gibi Faik Bey de bir züppedir. Başta sadece Seniha'ya karşı değil çevresindeki herkese karşı ilgisiz bir tavır takınır. Girard'a göre, züppe tıpkı Faik Bey'de olduğu gibi "*soğuk bir ilgisizlik havası takınmasıyla tanınır*" (2007, s. 138). Avrupai hayat tarzına göre yaşayan ve Avrupa görmüş bu adam Seniha'ya oldukça çekici gelir. Bunda onun Seniha'nın arzuladığı şeylere sahip olmasının yanı sıra etrafına ve Seniha'ya karşı takındığı kayıtsız tavrın da payı büyüktür.

Metafizik arzunun sonuçlarından biri olan arzulayanın dolayımlyıcısına duyduğu kin, Seniha'nın Faik Bey'e olan ilgisinin içinde saklıdır. Bu durum öznenin kendini dolayımlyıcıdan aşağı bir konumda görmesinden ve dolayımlyıcıyla özne arasındaki mesafenin kılınmasından kaynaklanır.

"Seniha, zevk ve haz bahsinde Faik Bey'in çiğneyip, emip yere attığı meyvelerin posasına, ağzının suyu akarak, dişlerini uzatan bir obur dilenci gibiydi; kendisi de Faik Bey'in yanında biraz bu kadar aşağılara indiğini hissedirdi. Bunun içindir ki kalbinin bir köşesinde bu genç adama karşı gayet gizli, fakat had bir kin taşımaktadır." (Karaosmanoğlu, 2005, s. 44).

Seniha doktorların tavsiyesi üzerine halası Necibe Hanım'ın Büyükada'daki köşküne gider ve bir müddet burada kalır. Adada kaldığı süre içinde düzenlenen bir eğlence sonrasında Faik Bey'le arasındaki ilişkinin görünümü farklı bir hal alır. Büyükada'daki köşkte verilen davetin ilk günü Faik Bey gelmez. Bu ilgisizlik Seniha'nın dikkatini daha da çeker ve Faik Bey'in de aralarına katılmasını arzular. Ertesi gün aralarına katılan Faik Bey, o akşam düzenlenen eğlenceye bütün ilgiyi üzerinde toplar. Bunda onun ilgisiz tavrının olduğu kadar Belkıs Hanım'ın Seniha'nın Faik Bey'e olan arzusunu dolayımlyamasının da rolü büyüktür. Belkıs Hanım'ın uzaktan Faik Bey'i yanına çağırması Seniha'nın arzusunu kıskırtmış ve orada bulunan diğerlerinin de arzu duymasını sağlayarak Faik Bey'i ilginin odağına oturtmuştur.

"Belkıs Hanım'ın, yattığı yerden onu çağırışı, Seniha'nın ona, 'Gitmeyeceksiniz' deyişi, Faik Bey'e birdenbire, iki dişi arasında paylaşılamayan bir erkeğin esrarengiz nüfuzunu verdi ve o andan itibaren bu genç adam, Ada'da eğlenen bu küçük grubun yegâne ağırlık merkezi oldu. Onun bu hareketi, umumi muvazeneyi bozuyor ve bu vaziyeti, herkesi etrafına topluyordu. (...) Nafile yere Cemil Belkıs Hanım'ı teselliye gitti. (...) Nafile yere genç kızlar Hakkı Celis'in şiirleriyle avunmak istediler; fakat,

ne gözlerini, ne fikirlerini bir türlü Faik Bey’den başka bir yere çeviremediler; genç adamın bir saniyelik dikkatini celbetmek için bin türlü işveler ve cilveler yapmaya başladılar.” (Karaosmanoğlu, 2005, s. 60).

O gece Seniha ile Faik Bey arasında yaşananlardan sonra Faik Bey de Seniha’ya âşık olduğu zannına kapılır. Fakat bunda aslında o geceden sonra Seniha’nın Faik Bey’e olan ilgisinin bitmiş olması etkilidir. Seniha Faik Bey’e iyice yakınlaştıktan sonradır ki arzusunun bir yanılsamadan ibaret olduğunu anlamıştır. Yakup Kadri bunun sebebini Seniha’nın Faik Bey’den nefretine bağlar.

“Seniha’yı Faik Bey’e doğru iten şey, ne Ada’nın mehtaplı geceleri, ılık ve mahmur fecirleri, ne çamlıkta söylenen şarkılar, içilen içkilerdir. Onun ruhu, ayın ışığı ile, şarkı sesleri ve saatlerin renkleriyle beslenen coşkun ve iptidai ruhlardan değildir; Seniha, Ada’nın sevdavi gölgelerinde, Faik Bey’in yanı başında yabani bir kedi gibi dolaştı ve aylardan beri kah yatağının içinde, kah tuvalet masasının başında bilemediği tırnaklarını nefret ve gayza yakın bir hırsla batırmak istediği etin en yumuşak tarafını, en gafil anını yoklamakla meşgul oldu, avını başkalarından kaçırmak, uzaklara götürmek, yalnız ve asude kalmak ihtiyacını hissetti.” (Karaosmanoğlu, 2005, s. 68-69).

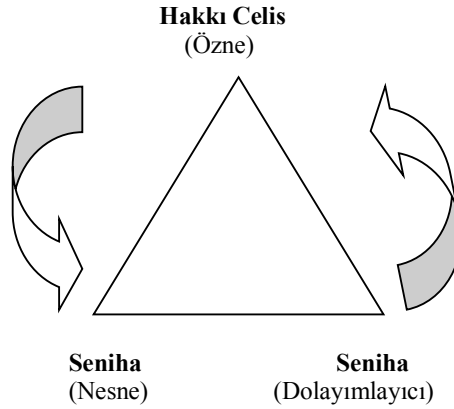
Faik Bey, Seniha’nın arzularının hem dolayımlayıcısı olarak özneye yaklaştığı hem de nesnesi olarak elde edildiği ölçüde öznenin gözündeki değerini yitirmiştir. Çünkü Girard’a göre özneye yaklaşan dolayımlayıcı ve elde edilen arzu nesnesi değerini yitirmeye mahkûmdur.

“Özne, nesneyi elde etmesinin kendi kişiliğini değiştirmedeğini saptar; o kadar beklenen dönüşüm gerçekleşmemiştir. Nesnenin görünüşteki ‘erdem’ ne kadar büyükse hayal kırıklığı da o kadar korkunç olur. Bu yüzden dolayımlayıcı kahramana yaklaştıkça hayal kırıklığı da artar. (...) Kahraman, arzuladığı nesneyi elde eder etmez ‘erdem’ de bir balon gibi söner. Nesne elde edildiği anda kutsallığını yitiriyor ve nesnel özelliklerine geri dönüyordur.” (Girard, 2007, s. 85-86).

Seniha ile Faik Bey arasında cereyan eden ve mimetik arzusunun yanılsamalarından oluşan ilişki, her ikisinin de birbirinin hem dolayımlayıcısı hem nesnesi konumunda olmalarından dolayı sağlıklı bir biçimde yürümez. Seniha kendini ona nasıl teslim edebildiğine şaşar, üzüldür ve Faik Bey’den uzaklaşır. Faik Bey’se Seniha kendisinden uzaklaştıkça ona karşı daha çok arzu duyduğunu zanneder. Seniha sonunda arzusunun bir başka dolayımlayıcısı olan Belkıs’ın Avrupa’ya gideceğini öğrendikten sonra bir yolunu bulur ve kimselere söylemeyerek kaçıp Avrupa’ya gider. Girard’a göre *“Pompayı çalıştırmak için biraz su yeterlidir”* (2007, s. 27) ve Belkıs Hanım’ın Avrupa’ya gidiyor olması Seniha’nın harekete geçmesi için yetmiştir.

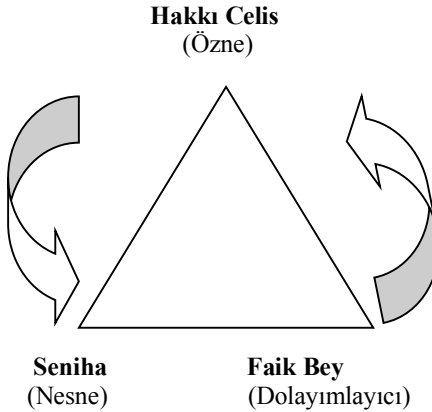
Gerek İstanbul’daki gerekse Avrupa’daki hayatında arzuları uğruna, giderek ahlaki değerlerden uzaklaşmış olan Seniha’ya, başından beri âşık olan Hakkı Celis, romandaki bir başka önemli karakterdir. Mimetik arzusunun farklı görünüşleriyle karşımıza çıkan Hakkı Celis için arzusunun nesnesi Seniha’dır. Yaşanan her türlü züppeliğe, batı hayranı taklitçiliğe ve ahlaka mugayir duruma rağmen romanda, iyiyi, güzeli, insani değerleri ve ideal olanı temsil eden Hakkı Celis, Seniha’ya âşıktır. Fakat Seniha tarafından karşılık bulmaz, üstelik aşağılanır, küçümsenir, dalga geçilir. Hakkı Celis’in Seniha’ya olan aşkında Seniha hem nesnedir hem de bu küçümseyici tavrı sebebiyle bir dolayımlayıcıdır (Şema: 3).

Şema: 3

Hakkı Celis, Seniha'nın uygunsuz yaşam biçimini ve ahlaka aykırı davranışlarını gördüğü halde onu arzulamaktan bir türlü vazgeçmez. Çünkü Hakkı Celis için Faik Bey bir rakip olduğu için aynı zamanda dolayımlayıcı rolünü de roman boyunca sürdürür. *Kıralık Konak*, romantik karakter taşıyan bir eser olsaydı özellikle Seniha ahlaki bakımdan giderek kötüleştiğinde Hakkı Celis'in ideal bir karakter olarak kendi değerlerine aykırı bulduğu Seniha'dan vazgeçmiş olması gerekebilirdi. Fakat romansal hakikatin bir örneği olduğunu iddia ettiğimiz romanda, Hakkı Celis, Seniha'yı her halükarda arzulamaya devam etmektedir. Çünkü onun bu arzusunun devamlılığını sağlayan dolayımlayıcı ve aynı zamanda bir rakip karakterinde olan Faik Bey'in, Hakkı Celis üzerindeki tesiri devam etmektedir (Şema: 4).

Şema: 4

Hakkı Celis, mimetik arzusunun kahramanın çileci ve mazoşist tarafına karşılık gelen bir roman kişisidir. Girard'a göre, "Arzu uğruna çilecilik üçgen arzusunun kaçınılmaz sonucudur." (2007, s. 135). Seniha'nın küçümser ve yüz vermez tavrı Hakkı Celis'in arzusunun çoğaltmaktan başka bir işe yaramaz. Hakkı Celis için Seniha, hem bir dolayımlayıcı hem de bir arzu nesnesi olarak daima üstündür. Girard'a göre, "Dolayımlayıcının düşmanlığı her zaman haklı görünür, çünkü arzusunun taklit ettiğimiz kişiyi tanım gereği kendimizden üstün görürüz. Bu yüzden engeller ve küçümsemeler de arzuyu güçlendirmekten başka bir şey yapmazlar çünkü dolayımlayıcının üstünlüğünün kanıtıdır" (2007, s. 149-150).

Hakkı Celis, Seniha'nın Avrupa'ya gidişinden sonra her fırsatta Naim Efendi'nin yanına giderek onunla sohbet eder, dertleşir. Girard'a göre "*Arzulayan özne, adımlarının altında arzusunun açtığı uçurumu gördüğünde kendini isteyerek bu uçuruma bırakır*" (2007, s. 152). Hakkı Celis'in sürekli konağa giderek Naim Efendi ile dertleşmesi onun acılarını arttırmaktan başka bir işe yaramıyor olmasına rağmen, Hakkı Celis'in bunu yapmaya devam ediyor olması, kahramanın uçuruma giderek yaklaşmasının bir karşılığıdır. Yine aynı sebepten dolayı Hakkı Celis askere yazılır.

Seniha, Avrupa'dan döndüğünde Hakkı Celis onu görmeye gider. Bu ziyarette Hakkı Celis, Seniha tarafından küçümsenir. Zaten askere de yazılmış olan Hakkı Celis'in fikirleri, bu ziyaret sonrasında bireysel duygulardan milli duygulara doğru değişmeye başlar. Eskiden şiirle ilgileniyor olduğu için kendi kendisinden nefret eder. Şiirlerinin tamamını yakıp yok etmek ister. Hakkı Celis için artık sarıldığı milli duygular daha öncelikli görünmektedir. Hakkı Celis'in bu değişiminin arkasında aslında, dolayımlayıcısı ve elde edemediği arzu nesnesi tarafından küçümsenmiş olması yatmaktadır. Girard'a göre, "*Metafizik arzusunun kurbanları kendi nefretlerine uyacak siyasal, dinsel ve felsefi düşünceleri benimserler. Düşünce aşağılanmış ve gocunmuş bilinçler için bir silahtan başka bir şey değildir artık. Görünüşte hiçbir zaman bu kadar önemli olmamıştır*" (2007, s. 135).

İlerleyen zamanlarda Hakkı Celis sürekli Seniha'nın ahlaka mugayir davranışlarının haberini alır. Bu, onun milli düşüncelerini daha da besler. Savaş için kısa bir süre sonra Çanakkale'ye gidecek olan Hakkı Celis veda ziyaretlerinde bulunur ve bu vesileyle Seniha'yı bir kez daha görür. Cepheden izinli geldiği ve yine Seniha'yı gördüğü son ziyaretinden on beş gün sonra ise Hakkı Celis'in şehit olduğu haberi gelir. Hakkı Celis'in askere yazılması onu bile bile ölüme yaklaştırmıştır. Seniha Avrupa'dan döndüğü zaman ilk görüşmeleri sonrasında da Hakkı Celis, "*ben bir ölüm adamıyım, ya ölmeye, ya öldürmeye gidiyorum.*" (Karaosmanoğlu, 2005, s. 152). *demış ve buna benzer sözleri kendi kendine tekrar etmiştir. Girard'a göre "Arzu, kahramanın çevresine bir düş evreni yansıtır. (...) kahraman düşlerinden ancak ölüme yaklaştığında kurtulur"* (2007, s. 35).

Netice itibariyle, Yakup Kadri, eserini, romandaki arzu üçgenlerinin çoğunun odağında bulunan ve Hakkı Celis'in şehit olduğu haberini aldığı halde üzerinde herhangi bir teessür belirtisi görülmeyen Seniha ile ilgili bir cümleyle bitirir: "*Fakat Seniha sadece güzel ve süslüydü*" (Karaosmanoğlu, 2005, s. 217).

Sonuç

Girard'ın kuramı, roman karakterlerinin arzuları ve amaçları çerçevesinde arzulanan nesne ve öteki ile olan ilişkilerini inceler. Karakterlerdeki arzusunun doğuşunda her zaman üçüncü şahsın rolü olduğunu iddia eden Girard'ın üçgen arzu kuramı, edebi eserlerin farklı bir biçimde okunmasına da olanak tanır. Edebi eserlerin farklı kuram ve yöntemlerle ele alınıp değerlendirilmesi, okura derinlikli bir bakış açısı kazandırır ve böylelikle eserin çok katmanlı yapısına nüfuz edilebilir.

Yakup Kadri'nin *Kıralık Konak* adlı romanı, arzusunun söz konusu doğasına ilişkin hakikatleri ortaya çıkaran ve dolayısıyla Girard'ın tasnif ve tanımlamasına göre "romansal" kategorisine giren eserlerden biridir. Dolayısıyla *Kıralık Konak*, kişilerarası ilişkilerin arzu üçgenlerine göre düzenlendiği bir romandır. Yukarıda da ayrıntılarıyla gösterildiği üzere, Naim Efendilerin her yaz Kanlıca'ya taşınırlarken bu yaz taşınmamış olmalarında, Servet Bey'in Batı hayranlığı ve "züppe" bir tip oluşunda; romanın en canlı karakterlerinden bir olan Seniha'nın roman boyunca arzu, istek, değişim ve dönüşümlerinde, arzu üçgenlerinin rolü vardır. Faik Bey, Hakkı Celis ve romandaki diğer karakterlerin Seniha ile ya da kendi aralarındaki ilişkiler de yine arzu üçgeni kuramı ile açıklanabilmektedir.

Kıralık Konak, arzunun öteki kaynaklı yapısını çözüp açığa çıkaran bir roman olarak birden fazla arzu üçgenini görebileceğimiz bir eserdir. Romandaki karakterlerin arzu ve istekleri kendiliğinden yani öznenen değil, “öteki” dediğimiz bir üçüncü şahıstan kaynaklanmaktadır. Bu çalışma ile karakterlerdeki arzu ve isteklerin aslında kişilerin kendi arzuları olmadığı, hep üçüncü bir etkenden kaynaklanan arzular olduğu ayrıntılı bir biçimde gösterilmiş, romanın romansal hakikate müteallik özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar

- Akı, N. (2007). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan, Eser, Fikir, Üslup*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Girard, R. (2007). *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat: Edebi Yapıda Ben ve Öteki*, Çev. A. E. İldem, İstanbul: Metis Yayınları
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2005). *Kıralık Konak*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (1997). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, (2010). (c. 2, s. 593-594). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.